

ДОСТОВЕРНОСТ НА ФИНАНСОВИТЕ ОТЧЕТИ

Жасмина Маджид

Абстракт: В статията е представено изследване теоретико-методологичните въпроси и особености на достоверността на финансовите отчети. Обхванати са в максималния им обем и пълнота проблемите, свързани с достоверността на финансовите отчети, както и способите, механизмите и пътищата за тяхната превенция и решаване за целите на устойчивото развитие на предприятието. Изследвани са особеностите относно появата, развитието и следствията от кризата на доверие във финансовите отчети в навечерието на 21-ви век. В резултат на извършения анализ на причините за кризата на доверие са изведени и подробно характеризирани две нови класификации на основните мотиви за извършване на измами с недостоверни финансови отчети - финансови и репутационни мотиви.

Ключови думи: финансов отчет, достоверност, предизвикателства

RELIABILITY OF FINANCIAL STATEMENTS

Jasminne Majid

Abstract: This paper presents a study of the theoretical and methodological issues and features of the reliability of financial statements. The problems related to the credibility of financial statements, as well as the means, mechanisms and ways of their prevention and resolution for the purpose of sustainable development of the enterprise are covered in their maximum volume and completeness. The specifics concerning the emergence, development and consequences of the crisis of confidence in financial statements are examined. As a result of the analysis of the causes of the crisis of confidence, two new classifications of the main motives for committing fraudulent financial statements - financial and reputational motives - are derived and characterized in detail.

Keywords: financial statements, challenges, accuracy

Въведение

Едно от съвременните предизвикателства пред проблема за достоверността на финансовите отчети е свързано с нуждата от приемане на допълнителни мерки за осигуряване на принципа на независимост на одита и на одиторите пред техните клиенти в лицето на поръчителите на одитния ангажимент. Тук има едно основно противоречие: проверката на финансовите отчети на предприятието представлява и форма на икономическа оценка на приетите управленски решения от ръководството на предприятието през отчетния период. М. Динев разкрива, че „проблемът е да се приеме, на първо време принципа на независимост при изпълнение на контролната функция, т.е. да се преодолее “поръчката” при протичането на контролния процес и извършващия контрол да изразява независимо мнение за получените резултати”[1].

В случаите, в които на инвеститори, кредитори или други вътрешни и външни потребители на финансови отчети им се налага да вземат ръководни решения (например за инвестиране на средства) тези решения биват взети точно на база данните от публичните финансови отчети на въпросното предприятие. От друга страна, всички ползватели на финансови отчети по принцип няма как да извършат детайлна проверка на достоверността на тези отчети,

нито пък могат да проверят първичната счетоводна информация, на чиято база са съставени отчетите. Причината, поради която не могат да го направят е не само големият обем информация или подобни проблеми от техническо естество, колкото фактът, че подобна информация е конфиденциална. В тази насока, значителна е ролята на Кодекса по етика на професионалните счетоводители, в съответствие с който одиторът гарантира, че ще запази в тайна сведенията, станали негово достояние по време на извършената проверка и няма да ги използва за лични цели.

Същност на проучването

Без съществуването на одита, нивото на информационния риск в бизнеса би бил много по-голям. Може да се твърди, на база международната практика, че основната полза от оказването на одиторски услуги е именно намаляването на информационния риск, който се дължи на няколко основни причини:

голямото количество данни;

скритите недостатъци в системата за счетоводна отчетност;

отдалечеността от източниците на информация;

- наличието на дребни грешки, които съдържат в себе си предпоставка за голяма грешка;
- пристрастността;
- възможността за различни форми на неточности, отклонения и несъответствия в информацията;
- сложността на консолидираните отчети и данъчното облагане.

На практика, сключвайки договор за одитен ангажимент, одиторът се задължава не само към прекия си клиент, но и към обществото в лицето на всички потребители на финансовите отчети на този клиент. Макар последният ангажимент да няма материално-веществена и документална форма, неговата важност и принципно значение са безспорни. Потребителите на финансови отчети, без значение вътрешни или външни, разчитат на независимостта, обективността и компетентността на одиторите, както и на безпристрастното им мнение. Одиторите, от своя страна, следва да осъзнават своя дълг и отговорност пред обществото.

В наши дни не бихме могли да говорим за гарантиране на достоверността на финансовите отчети без да отдадем нужното внимание на работата на регистрирания одитор. Тъй като основен принцип на одита е независимостта, то и самото съществуване на професията одитор и нейното развитие в бъдеще са пряко свързани с този първи принцип. Ако поради някаква обективна или субективна причина доверието от страна на потребителите на финансовите отчети към одиторите се компрометира, тогава се губи и смисълът от извършването на одиторска проверка, тъй като одиторите са призвани да гарантират достоверността на данните от финансовите отчети.

В контекста на гореизложеното съвсем логично звучи и твърдението на Р. В. Джонсън, който отбелязва, че кризата на доверието в достоверността на финансовите отчети, възникнала на запад и предизвикана от нарушаването принципа на независимостта на одитора, има крайно негативни последици за цялата световна икономика, тъй като стопанските субекти престават да разглеждат финансовата отчетност като основен източник на достоверна информация за решенията за инвестиране на средства. Това неизбежно води до намаляване обема на инвестициите и като следствие – до занижени показатели в цялата икономика.

При осъществяване на професията си одиторите са длъжни да спазват Етичния кодекс на професионалните счетоводители. В него са включени няколко основни принципа, които ръководят професионалното поведение и отговорност на одиторите:

Основен сред тях е принципът за независимост-необвързаност с проверяваните предприятия, неговите ръководители или с лица в материално-личностен или друг аспект. Например не трябва да има финансов интерес, изразяващ се в притежаване на акции/ дялове в проверяваното предприятие; да участва в управлението на предприятието; да се явява свързано лице; да оказва счетоводни услуги по текущо счетоводно отчитане и по изготвяне на ФО на одитираното предприятие.

Проблемите в сферата на одита изискват разработването на нови методи за оценка на качеството на оказваните одиторски услуги и осигуряването от страна на държавата на нужното

ниво на контрол над спазването на установените норми, от страна на одиторите. Развитието на професията одитор и фактите от последните 15 години пораждат необходимост от съществено преразглеждане на законодателните основи на провеждането на одита, които засягат на първо място начина, по който се осъществява контрола върху качеството на одита.

Когато говорим за предизвикателства пред проблема за достоверността на финансовите отчети, няма как да не споменем и за нуждата от изменения и допълнения на счетоводните и одиторските стандарти. По тази тема М. Динев прави следното заключение: „както счетоводството, така и одитът са подвластни на околната среда, но заедно с това оказват силно влияние върху промените в нея. От една страна, влиянието е в посока на прилагане на нормативните изисквания (в това число и на стандартите) и, от друга, е за съучастие или участие в създаването на нови норми, правила и стандарти, за утвърждаване на традиции в конкретната социална среда”[2]. Логично е да си зададем въпроса, по какъв начин точно биха могли такива промени да се случат в България.

Не може да се твърди, че България трябва сяко да копира световния опит. Той не е приложим във всички свои аспекти за нашата страна, но би следвало да послужи за база, върху която с помощта на организирания творчески потенциал на българските счетоводители и одитори да се развие и усъвършенства счетоводната и одиторската практика. Предложението, което М. Динев прави, за да се случи по-лесно това е „да се създаде „институция” на издръжка от държавния бюджет или подкрепяна от „фондация, която да гарантира ресурсното обезпечаване на подобен орган”, като тази институция разработва и усъвършенства счетоводната и одитната практика и методология, съобразена с нуждите на българската страна, но в „съзвучие със световния напредък”[2]. Авторът счита направеното предложение за съвсем уместно.

Друго съществено предизвикателство пред проблема за достоверността на финансовите отчети е влиянието на одиторското възнаграждение върху качеството на извършвания одит.

Борбата за клиенти е нещо съвсем естествено в условията на конкурентен пазар, но от нея произхождат и съществени проблеми.

В самата конкуренция за клиенти между одиторските предприятия по принцип няма нищо лошо, но когато тя се води в условията на натиск за по-ниски цени, това има някои вредни последици.

Качественото провеждане на одиторските услуги е свързано със значителни разходи и когато цените на одиторските услуги биват занижавани, това изправя одиторските организации пред потенциалната невъзможност да осигурят пълното спазване на изискванията, посочени от МОС като се има предвид високата стойност на извършената услуга. Същите опасения са изказани и в Рамката за качества на одита, а именно: “Одиторските предприятия са ориентирани към печалба, която зависи от одиторските такси и разходите за събиране на одитни доказателства. Затова в краткосрочен план те могат да бъдат принудени да намаляват разходите си, което може да влоши качеството на одита”[3].

Занижените цени водят до последиствия, свързани с недостиг на средства за поддържането и подобряването на одиторската квалификация и изцяло отказване или свеждане до минимум на посещения на семинари, обучения, курсове, конференции и провеждане на вътрешни обучения за помощник-одиторите. Текуществото на помощник-одиторите, изкушени да потърсят реализация в други сектори на икономиката, обещаващи по-добро заплащане и възможност за реализация също е свързано със заниженото заплащане на одиторските услуги. Честата смяна на помощник-одиторите крие рискове за самата одитна услуга, тъй като повишава възможността за допускане на грешка поради незнание или недостатъчна задълбоченост в работния процес.

Клиентът е заинтересован от намаляването на договорената цена, което кара одиторите да извършват проверка по съзнателно занижени цени. В резултат на това одиторската работа се влошава в два аспекта – качествен и количествен. При качествен аспект, вместо процедури за проверка по същество започват широко да се използват тестове за контрол и аналитични процедури, а при количествения аспект се намалява обемът на извадката. Намаляването на цената на одиторската услуга води до намаляване заплатите на работещите в одиторските предприятия, в резултат на което отслабва мотивацията на служителите и се засилва текуществото на кадрите. Вредата от ниските цени се задълбочава, тъй като липсата на мотивиран персонал и неговото текучество водят до провеждането на одити с недостатъчно квалифицирани асистенти, които в повечето случаи нямат достатъчно опит и дълбоки теоретични познания.

Както А. Вейсел, отбелязва в свой труд, „предизвикателствата, пред които е изправен независимият финансов одит са много, но безспорно едно от тях е намаляването цените на одиторските услуги“[4]. Особено при това предизвикателство е, че то води до спад в репутацията на отделния одитор и в имиджа на професията като цяло.

През 2012 г. Международната федерация на счетоводителите прави проучване за проблемите, пред които е изправен независимия финансов одит. Резултатите показват, че намаляването на цените в професията представлява един от основните проблеми на световния одит[5]. Притеснителен е фактът, че около 30% от анкетирания европейски одитори и 32% от азиатските такива считат, че възнагражденията в одитния сектор представляват основен проблем за професията.

Един от факторите, които затрудняват изследването на този проблем е свързан с воденето на редовна статистика за неговото проявление. Съществуването на проблема е факт, но измерител за неговото локално проявление все още не е намерен и приложен.

В България този въпрос е особено актуален. През последните 10 години се наблюдава спад в цените на одиторските услуги като това води и до спад в качеството им. За този факт свидетелства и анкетното проучване извършено от автора, което се разглежда в четвърта глава. За момента не се вземат съществени мерки по този належащ проблем.

По отношение адекватността на одиторските възнаграждения, ИДЕС извършва следната регулация. Част от правилата и процедурите за контрол върху качеството на дейността на регистрираните одитори, разработени от Съвета за контрол по качеството на одиторските услуги на ИДЕС са включените няколко контроли, имащи отношение към адекватността на одиторските възнаграждения, с цел „установяване адекватността на одиторските възнаграждения, получени за одита“[6]. Тези контроли се изразяват в попълването на въпросник. Трите въпроса, които се отнасят до адекватността на възнаграждението са: адекватни ли са отработените часове (дни) спрямо цената на одиторската услуга; възнаграждението определено ли е без зависимост от предоставянето на допълнителни услуги на одитираното предприятие и възнаграждението основава ли се на някаква условност. Основно проверката протича под формата на събеседване на контролора/инспектора с проверявания одитор, както и проверка на документи и други доказателства за преценка адекватността на одиторските възнаграждения, отнасящи се до проверката на определените за преглед индивидуални ангажменти. (За адекватен времеви ресурс се считат до 12 часа средно на ден за целия отчетен период.)¹

Авторът предлага във въпросника на ИДЕС за проверка на адекватността на времевите и човешките ресурси и адекватността на одиторските възнаграждения, разработен от Съвета за контрол по качеството на одиторските услуги, да бъде включен въпрос, отнасящ се до евентуалния натиск върху одитора за намаляване на възнагражденията.

Предложенията за справяне с проблема за цената на одиторските услуги на Международната федерация на счетоводителите са:

1. Да се възприеме нов подход за ценообразуване и предлагане на пакетни услуги. (По този начин в пакета се включат и някои по-рядко ползвани услуги.)
2. Да се търсят начини за често коментиране на ползите от одита в публичното пространство.
3. Одиторските предприятия да се стремят към съсредоточаване върху по-ценните си клиенти.
4. Да се максимизира използването на новите технологии с цел по-ефективно извършване на одиторските услуги. Например, използване на имейл вместо традиционната поща или на одиторски софтуер, вместо чертане и попълване на таблици.
5. Да се преразглеждат често практиките по прилаганите услуги. Например, дали да се предлагат допълнителни услуги, които биха увеличили сравнително малко разходите, но в същото време биха направили пакетната услуга по-атрактивна за потребителите.

¹ ИДЕС следи и съблюдава за адекватността на одиторското възнаграждение спрямо три основни момента. Никой от тях обаче не засяга въпрос, свързан с натиска за намаляване на възнагражденията, с които регистрираните одитори нерядко се сблъскват.

6. Да се търсят начини за намиране на евтини доставчици. (Има се предвид от всякакво естество – например доставчик на интернет услуги, канцеларски материали и др.)
7. Да се използват по-ефективно ресурсите, включително и човешките като се намерят стимули за повишаване на тяхната квалификация. Пример за това предложение е и оптимизирането на ползваните офис пространства като се насърчават одиторите да извършват част от одитните услуги на място при клиента и друга част въкъщи[7].

Изводът, който може да се направи от предложенията на Международната федерация на счетоводителите е, че предложенията за справяне с проблема са насочени към понижаване на разходите на одиторите, но в същото време запазване на ефективността на одита. Тези предложения биха послужили на отделния одитор, но не биха могли да се разглеждат като цялостно решение на проблема. Друг техен недостатък е, че те представляват временни решения, които не съответстват на темпа на намаляване на възнагражденията за извършване на одиторски услуги.

Авторът счита, че адекватно решение на проблема със спада на цените е определянето на минимални цени на одиторските услуги.

Според проведеното анкетно проучване за целите на дисертацията, разгледано по-подробно в трета глава, 98% от анкетиранияте 111 ДЕС смятат, че има сериозен проблем със занижаването на одиторското възнаграждение. В развитите страни такива мерки (определяне на минимални цени) не се наблюдават, но проучване в интернет показва, че такива мерки съществуват в Пакистан[8], Индия[9], Непал[10], Малайзия[11] и др. Респондентите, участвали в качественото проучване също посочват, че от полза за одиторския бранш би било въвеждането на минимални ставки. Те са на мнение, че фиксиранияте цени ще им дадат по-ясна представа като потребители какво да очакват като разход и ще ограничат възможностите за ценови дъмпинг и ситуации като цитираната, възникнала при процедура за смяна на одитора[12].

Както А. Вейсел отбелязва в свой труд[13] „Европейската комисия обаче посочва, че препоръчителните или фиксиранияте цени позволяват на участниците на пазара да предвидят с голяма сигурност ценовата политика на конкурентите си, което снижава степента на конкурентост между тях. Затова КЗК/Комисията за защита на конкуренцията – бел.авт./ предлага да отпадне възможността за фиксирания цени при извършване на одити, която е заложена в решение на управителния съвет на ИДЕС от 1999 г. и текстове в Устава на института”[14]. Освен това „от КЗК отбелязват, че действително в закона няма ценови ограничения, но уставът на ИДЕС, който е приет след влизането в сила на Закона за независимия одит, изрично предвижда възможност за определяне и актуализиране на минимални цени. Проблем е не размера, а самото фиксиране на долна граница на часовата ставка. Ако представителите в бранша настояват, че цените не са актуализирани от 1999 г. въпреки промените в икономическите условия и че реално цените не се ръководят от тях, няма никаква пречка за отпадането на този текст”[14]. Като се вземе предвид факта, че въвеждането на минимални ставки за одитната услуга е „забранено от КЗК, ако изобщо се правят някакви стъпки в посока ценообразуване (например въвеждане на вътрешни правила за лоялна конкуренция), то те трябва да позволяват значителна гъвкавост, така че да не бъдат ограничени възможностите за привличане на по-малки предприятия с по-ниски приходи.”[15].

Подобни твърдения обаче често са изказани от лица, незапознати в детайли с особеностите на одиторската професия. След като подобен тип минимални цени съществуват за адвокати и архитекти, бе следвало това да бъде възможно и за регистрираните одитори[16].

Авторът напълно подкрепя неговото виждане и счита, че изискванията на Комисията за защита на конкуренцията не би следвало да се абсолютизират, а да се търси решение в ползата на обществото. Съвършената конкуренция е рядкост и съществува на пазари на услуги, изискващи много по-малка професионална подготовка от тази, необходима на регистрирания одитор, адвоката, нотариуса или архитекта.

Ценообразуването може да се извършва по начин, подобен на този при нотариусите, тъй като и тяхната функция е да потвърждават верността на обществено значима информация. Любопитното е, че те работят с фиксирания цени. Законът за нотариусите и нотариалната дейност гласи, че „размерите на нотариалните такси се определят по тарифа, приета от Министерски съвет по предложение на министъра на правосъдието след съгласуване с Нотариалната камара”[17]. Аналогично на горното, но година по-рано с постановление 204 на Министерски

съвет от дата 15.08.1996 г. се определя възнаграждението на ДЕС за заверка на счетоводните отчети на предприятията с държавно участие над 50 процента. По късно обаче Наредба 204 е отменена.

Друга особеност при регламентирането на нотариалната професия представлява вид ограничение на конкуренцията. То се изразява във факта, че „на 10 000 жители в определен район се открива едно място за нотариус”[18].

Аналогично ограничение за конкуренцията би могло да се приложи и при регистрираните одитори, но на база броя на подлежащите на одит предприятия в България. Според обработените в НАП към 29.07.2013 г. данъчни декларации по чл. 92 от ЗКПО за 2012 г., броят фирми с дейност (изключени са тези без дейност), регистрирани във всички търговски дирекции на НАП със задължение за извършване на финансов одит съгласно Закона за счетоводство са 12 869[19].

Авторът предлага да се определи средна бройка предприятия, обслужвани от един регистриран одитор по райони и на базата на получения коефициент (броят предприятия, подлежащи на одит, разделени на броя одитори) да се откриват конкурси за ДЕС според степента на нарастване на броя ползватели на одиторски услуги.

Тъй като изискването за задължителен независим финансов одит е регламентирано със закон, логично е изпълнението на одитните процедури да се извършва по сходен начин и на определено ниво на задълбоченост. Това ниво на задълбоченост предполага и фиксирането на минимални ценови прагове на одиторските услуги. Основната причина е, че няма как да се извършат всички необходими одитни процедури в дълбочина на ниска цена. А желанието да се спечели клиент в силно конкурентна среда може да доведе до ситуация, в която регистрираният одитор предлага по-ниска цена с цел да задържи клиента, но с намерението да съкрати процедурите или да ги извърши недостатъчно задълбочено.

Основната причина за тази толкова противоречива ситуация, създала се на световния, включително и на българския пазар при оказване на одиторски и консултантски услуги има системен характер и е предизвикана от негативното влияние на един фактор, наречен „заплатеност”. Това явление е проблематично и следва да бъде подложено на детайлен анализ като решение в случая е нужно да се търси в подхода от частното към общото или не в определянето на общовалиден световен принцип, а напротив, чрез локално намиране на подходящия механизъм във всяка отделна държава.

В заключение на гореизложената проблематика следва да се обобщи, че проблемите, свързани с одита в световен мащаб са породени от неговата платена форма. Оттук идва и логичният въпрос уместно ли е да се твърди, че платената форма на независим контрол на достоверността на финансовите отчети, възникнала през по-миналия век вече се е изчерпала и дали не следва да се мисли в нова посока – например плащане към фонд за независим финансов одит, в които заинтересованите лица правят вноски с цел да защитят интереса си.

В своята книга „Международни одиторски стандарти, Системи за вътрешен контрол”, авторите Никол Герхорд, Пол Смит и Рене Абхелмауер споделят виждането си, че не могат да дадат положителен отговор на този въпрос (че платената форма на независимия одит се е изчерпала), тъй като одитът винаги е бил атрибут на пазарната икономика. Те допълват, че в пазарни условия ценовият характер се смята за един от най-важните, заедно с конкуренцията и осигурява най-голяма икономическа изгода за купувача – клиента на одиторските услуги. В заключение авторите обобщават, че отказът от принципа на “платеност” може да означава само едно, връщане към предишната форма на контрол – „ревизията.”

Изводи

Въз основа на задълбочено проучване на икономическата литература и нормативната уредба са изследвани теоретико-методологичните въпроси и особености на достоверността на финансовите отчети. Обхванати са в максималния им обем и пълнота проблемите, свързани с достоверността на финансовите отчети, както и способите, механизмите и пътищата за тяхната превенция и решаване за целите на устойчивото развитие на предприятието.

Обобщена е значима информация и са изследвани особеностите относно появата, развитието и следствията от кризата на доверие във финансовите отчети в навечерието на 21-ви век. В резултат на извършения анализ на причините за кризата на доверие са изведени и подробно

характеризирани две нови класификации на основните мотиви за извършване на измами с недостоверни финансови отчети - финансови и репутационни мотиви.

References

- [1]. Динев, М., Контролът днес! А утре?, Съвременни проблеми в теорията и практиката на контрола в България, изд. к-с УНСС, София, 2014 г.
- [2]. Динев, М., За концептуалните основи на счетоводството и одита, Годишник на ИДЕС, София, 2008 г., стр.15.
- [3]. Framework of audit Quality, www.ifac.org, p. 16.
- [4]. Вейсел, А., Съвременни проблеми на финансовия одит, Монографичен труд, ИК АТЛ-50, София, 2014 г.
- [5]. Attolini, G. Chair, IFAC SMP Committee and P. Thomas, Deputy Director, SME and AMP affairs, IFAC= How to Cope with Pressure to Lower Fees, International Federation of Accountantsq August 2012, www.ifac.org/sites/default/news/files/IFAC-SMPC-FEE-Pressure-Article-to-MBs.pdf
- [6]. Чл.40в, ал.1, т.4 и т.5 от ЗНФО.
- [7]. Attolini, G. Chair, IFAC SMP Committee and P= Thompson, Deputy Director, SME and SPM Affairs, IFAC= How to cope with pressure to lower Feesq International Federation of Accountants (IFAC) in Augudt 2012, www.ifac.org/sites/default/files/IFAC-SMPC-FEE-Pressure-Article-to-MBs.pdf
- [8] The council of the Institute Revises ATR-14, Minimum hourly Charge Out Rates and Minimum Fee For Audit Engagements, www.icap.org.pk/userfiles/file/ATR%2014%20%28%Revised-2008%29.pgф
- [9]. www.caclubindia.com/experts/minimum-audit-fees-935735.asp, www.ica.org.new_post=html?post_id=7493&c_id=219
- [10]. www.bakertillynepal.com/regaccprofnp.php
- [11]. www.klmanagement.com.my/blog/recommended-audit-fee-in-malaysia
- [12]. Количествено и качествено проучване за състоянието на одитния бизнес – проблеми, решения и перспективи, Агенция ЕСТАТ, 2015 г.стр.22
- [13]. Вейсел, А., Съвременни проблеми на финансовия одит, Монографичен труд, ИК АТЛ-50, София, 2014 г.
- [14]. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2004rank.html>
- [15]. Количествено и качествено проучване за състоянието на одитния бизнес – проблеми, решения и перспективи, Агенция ЕСТАТ, 2015 г.стр.23
- [16]. Динев, М., Интервю за национален ежедневник http://www.dnevnik.bg/intervju/2005/11/21/100525_predsedateliat_na_us_na_ides_prof_mihail_dinev
- [17]. Закон за нотариусите и нотариалната дейност. – ДВ, бр. 123 от 1997, чл. 85, ал. 3.
- [18]. Закон за нотариусите и нотариалната дейност. – ДВ, бр. 123 от 1997, чл. 10. ал. 1.
- [19]. Официален отговор на НАП, ЦУ-София с изх. номер 94Ж-32#4/06.08.2013 г. относно искане за предоставяне на информация за повторно използване в дисертационен труд на докторант Жасмина Тошкова.